

МАВЗУ: Шимолий Америка ички сувлари

РЕЖА:

1. Материк ички сувларига умумий тавсиф ва материк бўйлаб таксимланиши.
2. Материк дарё ва кўллари уларнинг тарқалиш географияси.

1. Материк ички сувларига умумий тавсиф ва материк бўйлаб таксимланиши.

Материкнинг рельефи ва иқлими, унинг ички сувлари хусусиятлари, уларнинг материк бўйлаб таксимланиши, дарё ва кўлларнинг жойланиши улар режимини белгилаб берувчи асосий омиллар ҳисобланади.

Материк йиллик оқимининг ҳажмига кўра Евросиё, Жанубий Америкадан кейин З-*ўринда* туради. Материк дарёларининг катта қисми *Атлантика* океани ва унинг денгизларига, камроқ қисми *Тинч ва Шимолий Муз* океанига қуйилади.

Материкда бош сувайирғич вазифани Кордильеранинг *Қояли тоғлари* бажаради.

Материкнинг йиллик оқим ҳажми ***6000 км³*** га тенгдир. Материкнинг шимолий қисмида оқим тизимида дарё ва кўллар миқдори кўпдир. Материкнинг Кордильерадан ташқари марказий ва шарқий худудларининг текисликлардан иборатлиги, намгарчиликнинг етарлилиги *Лабрадор* яssi тоғликлари ва марказий текисликларда дарё ва кўлларнинг пайдо бўлишига сабаб бўлади.

Материкнинг шимолий қисми антропоген даврда музланиш таъсирида бўлганлигидан дарёлар ва кўллар тизими яхши ривожланган бўлса, жанубда эса қадимдан ҳосил бўлган дарёлар шаклланган. Дарёлар асосан ёмғир сувларидан тўйинади. Бу ҳолат материкнинг жануби, жануби-шарқи ва марказидаги дарёлар учун характерли бўлиб, кам микдордагини қордан тўйинади. Улар йиллик оқим микдорининг **60-80%** ини ташкил этади.

Мексика ва Атлантика бўйи
пасттекисликларида жойлашган
дарёлар оқимининг *50%и* куз фаслига
тўғри келади. *Апалачи* тоғлигининг
жануби, *Марказий ва Буюк*
текисликларнинг жануби, *Коларадо*
платосининг жанубида жойлашган
дарёлар *50%га* яқини баҳор ойларига
тўғри келади.

Материкнинг жануби-шарқига ёзги муссон
ёғинлар кўп тушади, намлик қишиги
дavrда ҳам танқислиги сезилмайди.

Аналачи тоғларидан бошланувчи дарёлар
қисқа, лекин серсув ва тез оқарлиги билан
характерланади. Ушбу ҳудуддаги дарёлар

Атлантика океани соҳилларида
эстуарийлар ҳосил қилиб тугайди.

Булардан энг катталари *Гудзон, Делавэр,*
Соскуэханна ва Потамак дарёлари
хисобланади.

2. Материк дарё ва кўллари уларнинг марқалиши географияси.

Материкнинг марказий қисмида катта ва мураккаб дарё тизими шакланган.

Кордильера тоғларидан бошланадиган *Миссисипи* материкнинг энг йирик дарёси ҳисобланади. Дарё узунлиги бош ирмоғи *Миссури* билан биргаликда *6420 км* ни (*Миссури 4740км, Миссисипи 3050км*) ташкил қилади.

Дарёning ўнг ирмоклари *Йеллоустон-Плат, Канзас, Миссури, Арканзас, Ред-Ривер, Рио-Гранде* дарёлари тўйинишида ёмғир ва қор сувлари асосий рол ўйнайди. Мазкур дарёларда баҳор ва ёз ойларида тўлин сув даври бўлади. Дарё ҳавзаси **3 238 000 км²**, ўртacha сув сарфи Миссури дарёси қуиладиган жойдан юкорида **$1900 \text{ м}^3/\text{сек.}$** , дарёning қуий қисмида **$19 000 \text{ м}^3/\text{сек.}$** ни ташкил этади.

Дарёning ўртача сув сарфи $2\ 000\ м^3/\text{сек.}$, максимал сув сарфи $17\ 000\ м^3/\text{сек.}$ бўлса, минимал ҳолат $150\ м^3/\text{сек.}$ ни ташкил қиласи. Тоғларда кучли жалаларнинг бўлиши Миссурида лойқа оқизикларини келтириб чиқаради.

Миссисипининг энг йирик чап ирмоғи ***Огайо*** бўлиб узунлиги ***1580 км***, ўртача сув сарфи ***750 м³/сек***, жуда серсув асосан муссон ёмғирлари таъсирида ёзда суви кўпаяди. Материкнинг яна бир йирик дарёларидан ***Маккензи*** бўлиб, у Кояли тоғлардан бошланади ва ***Атабаска*** кўлига қуйилади ва шу номли дарё Маккензининг бош ирмоғи ҳисобланади.

Дарё узунлиги *4600км*. Дарёning юқори оқимлари жуда серостона, *Бафорт* денгизига қуишлишида дельта ҳосил қиласы, дарё октябрдан- апрель ойигача музлаб ётади.

Аляска ярим ороли учун катта аҳамиятга эга бўлган дарёлардан бири *ЮКОНдир*. Дарё Кояли тоғлардан бошланиб, Маккензи тоғликлари худудидан оқиб ўтади, узунлиги *3180 км*, ҳавзасининг майдони *855000 км²*.

Дарё асосан қор сувларидан түйинади. Июнь ойларида түлиқ сув оқимга эга бўлади. Тинч океани ҳавзвсига қарайдиган **Колородо** дарёси ҳам Қояли тоғлардан бошланиб, **Калифорния** қўлтиғига қуйилади, ўртача сув сарфи **508 м/сек**, унинг ирмоклари кўп микдорда увоч жинслар оқизади ва дарё суви ранги сарғиш-лойқа тусга кириб оқади.

Дарё ўрта оқимида *Колородо* платосини кесиб үтади ва каньонлар тизимини ҳосил қиласи. Булар ичида дунёдаги энг йирик *Катта Каньон* (80 м чукурлик) аҳамиятлидир. Булардан ташқари материкда түйинишига турли манбаларга Эга *Авлиё Лаврентий, Ниагара, Колумбия, Соскачеван, Нельсон, Фрейзер, Сакременто, Рио-Гранде* ва бошқа дарёлар мавжуд.

Шимолий Американинг муҳим сувлари тизимига ***Буюк кўллар*** киритилади. Унинг таркибига ***Юкори, Гурон, Мичиган, Эри, Онтарио*** каби катта ва кичик кўллар киради. Уларнинг ҳаммаси бир-бири билан туташган бўлиб, ягона дунёдаги энг катта чучук сув ҳавзасини ташкил этади.

Бу сув ҳавзасининг майдони **246050км^2** бўлиб, Юқори кўл майдони жиҳатидан дунёдаги кўлларнинг энг каттаси ҳисобланади. Унинг майдони **12414 км^2** ни, максимал чукурлиги -**393м.** ни ташкил этади. Эридан ташқари барча Буюк кўллар океан сатҳидан пастда жойлашган.

Юқори күлдан кейинги погонада денгиз сатхидан *177м* баландликда *Мичиган ва Гурон* күллари жойлашган.

Уларнинг чуқурлиги *281м* (Мичиган), *228м* (Гурон)ни ташкил этади. Бу күллар Юқори күл сувини остонасимон *Сент-Мери* дарёси орқали олади. Эри кўли денгиз сатхидан *174м* баландда, чуқур жойи *64м* ни ташкил этади.

Кўлдан **Ниагара** дарёси оқиб чикиб ўзидан деярли *100м* пастда жойлашган **Онтарио** кўлига қуйилади. Ниагара дарёси узунлиги *58км*, дарё силур куэсталарни кесиб ўтиб баландлиги *50м* ли машхур **Ниагара** шаршарасини ҳосил қиласди.

Умуман материкда ички сувлар тизими яхши ривожланган бўлиб, улар материкдаги давлатларнинг сув режимини таъминлашда аҳамияти каттадир.